

GÜRCÜ HARFLERİYLE
YAZILMIŞ TÜRKÇE İNCİL
(İnceleme-Metin-Dizin)

Dr. Maia MESKHIDZE

© Copyright 2024

Bu kitabın, basım, yayın ve satış hakları Akademisyen Yayınevi A.Ş.'ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ve/veya başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Tablo, şekil ve grafikler izin alınmadan, ticari amaçlı kullanılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır.

Bu kitap "Gürcü Harfli Türkçe İncil (İnceleme-Metin-Dizin)" adlı doktora tezinden üretilmiştir

ISBN

978-625-375-289-7

Kitap Adı

Gürcü Harfleriyle Yazılmış Türkçe İncil (İnceleme-Metin-Dizin)

Editör

Muharrem DAŞDEMİR
ORCID iD: 0000-0002-4060-4955

Yazar

Maia MESKHIDZE
ORCID iD: 0000-0002-9235-6623

Yayın Koordinatörü

Yasin DİLMEN

Sayfa ve Kapak Tasarımı

Akademisyen Dizgi Ünitesi

Yayıncı Sertifika No

47518

Baskı ve Cilt

Vadi Matbaacılık

Bisac Code

FOR000000

DOI

10.37609/akya.3466

Kütüphane Kimlik Kartı

Meskhidze, Maia.

Gürcü Harfleriyle Yazılmış Türkçe İncil (İnceleme-Metin-Dizin) / Maia Meskhidze; ed. Muharrem Daşdemir.

Ankara : Akademisyen Yayınevi Kitabevi, 2024.

627 s. : tablo. ; 195x275 mm.

Kaynakça, Dizin ve Ek var.

ISBN 9786253752897

GENEL DAĞITIM

Akademisyen Yayınevi A.Ş.

Halk Sokak 5 / A Yenışehir / Ankara

Tel: 0312 431 16 33

siparis@akademisyen.com

www.akademisyen.com

Önsöz

İnsanlık tarihi boyunca dinler, diller ve kültürler arasındaki etkileşim derin izler bırakmıştır. Bu eser, Türkçeyi, Gürcü harfleriyle yazılmış bir İncil metnini birleştirerek, kültürel etkileşimin eşsiz bir örneğini yansıtmaktadır. Gürcü harfli Türkçe İncil, sadece bir dini metin olmanın ötesinde; aynı zamanda iki farklı dil ve yazı sisteminin harmanlanarak yeni bir anlam dünyası yaratmasının izlerini taşır.

Gürcü harflerinin Türkçeye uygulanması, bir dilin fonetik yapısının ve yazı sisteminin başka bir kültürün alfabesiyle bulunduğu zorlu ancak yaratıcı bir süreçtir. Bu kitap, farklı etnik ve dini grupların bir arada yaşadığı bölgelerde ortaya çıkan kültürel çeşitliliğin bir yansımasıdır. Türkçe'nin Gürcü alfabesiyle yazılması, sadece yazılı bir dilin dönüşümünü değil, aynı zamanda toplumlar arasındaki derin bağları, inançları ve tarihsel süreçleri de gözler önüne serer.

Gürcü harfli Türkçe İncil, Türkçe'nin Gürcü alfabesiyle yazılmış bir versiyonudur ve dilsel, kültürel etkileşimleri gösteren önemli bir örnektir. Bu tür metinler, farklı alfabelerin ve dillerin bir arada kullanılmasıyla ilginç bir dilsel yapı oluşturur.

Bu kitap, Gürcü harfli Türkçe İncil'in metnini sunarken, yazımda karşılaşılan zorluklar ve yaratıcı çözümlerle ilgili bilgiler de verir. İncil, hem Türkçe dil bilgisi hem de Gürcü alfabesinin nasıl birleştiğini anlamaya yönelik önemli bir kaynaktır. Metin, dilsel ve kültürel açıdan çok yönlü bir bakış açısı sunar, Türkçe'nin ve Gürcü alfabesinin etkileşimini gözler önüne serer.

Kitap, dilbilimsel inceleme, orijinal metin ve dizin kısmıyla okuyucuya her iki dilin birleşimindeki zenginlikleri keşfetme fırsatı sunar.

Bu eserin her sayfasında, bir dilin diğerine olan etkileşiminin ve kültürel çeşitliliğin izlerini görmemiz mümkündür. Gürcü harfli Türkçe İncil, sadece bir dini metin olarak değil, dilbilimsel ve kültürel bir belge olarak da büyük bir öneme sahiptir. Hem bir dilin yazımındaki yaratıcı çözümleri hem de Türkçe'nin tarihsel evrimindeki izleri keşfetmek, bu eseri okuyanlar için benzersiz bir deneyim sunacaktır.

Eserin okunmasında karşılaşılan bazı zorluklar, bu özgün yazı sisteminin doğasında var olan özel koşullardan kaynaklanmaktadır. Ancak bu zorluklar, aynı zamanda Türkçe'nin Gürcü harfleriyle yazılabilen bir dil olma potansiyelini ve bu süreçte nasıl bir dilsel köprü kurulduğunu anlamamıza yardımcı olur. Her bir sayfa, yalnızca bir dilin nasıl evrildiğinin değil, aynı zamanda farklı kültürlerin nasıl birbirine yaklaştığının da bir simgesidir.

Bu metni okumak, geçmişin dilsel ve kültürel mirasını bugüne taşımak anlamına gelir. Gürcü harfli Türkçe İncil, bize bir dilin ve kültürün sınırlarını aşma çabasını hatırlatır. Bu eser, farklılıkları kutlayan bir anlayışla, kültürler arası köprüler kurma yolunda atılmış önemli bir adımdır.

Bu önsöz, eserin kültürel, dilbilimsel ve tarihi önemine vurgu yaparak okuyucuya kitabın içeriği hakkında bir çerçeve sunmayı amaçlamaktadır.

Bu eserin ortaya çıkmasında bana katkı sağlayan herkese şükranlarımı sunarım. İlk olarak, Gürcü harfli Türkçe İncil'i derlemek ve incelemek için bana ilham veren akademik çevrelerin değerli katkıları unutulamaz. Özellikle bu alandaki önemli kaynakları ve metinleri araştırmamda yol gösteren danışmanlarıma ve bilim insanlarına teşekkür ederim.

Kitabın yazım sürecinde desteklerini esirgemeyen aileme ve yakın arkadaşlarıma minnettarım. Onların sabrı ve anlayışı, bu çalışmanın tamamlanmasında büyük rol oynamıştır.

Ayrıca, çeşitli dilsel ve kültürel zenginlikleri ortaya koymak adına bu alandaki önceki çalışmaların birikiminden faydalandım. Bu metnin derlenmesinde emeği geçen tüm araştırmacılara, editörlere ve kaynak sağlama konusunda yardımcı olan kütüphanecilere teşekkür ederim.

Son olarak, bu eseri okuyan, eleştiren ve katkıda bulunan herkese, bilimsel birikimimi daha da geliştirmeme olanak tanıyan değerli geri dönüşleri için teşekkür ederim. Bu çalışmanın, dil ve kültürlerarası etkileşimleri anlamak ve araştırmak isteyenler için faydalı olacağını ümit ediyoruz.

Dr. Maia MESKHIDZE

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

[...]	: parantez içindeki öge tarafımızdan eklenmiştir
—	: birleştirici işaret
^	: ayırıcı işaret
+	: isim kök veya gövdesi; ekle
⇒	: işaret edilen maddeye bakınız
⇓	: alttaki maddeye bakınız
↑	: üstteki maddeye bakınız
Ar.	: Arapça
a.g.e.	: adı geçen eser
Gür.	: Gürcüce
Erm.	: Ermenice
Far.	: Farsça
GHTİ	: Gürcü Harfli Türkçe İncil
İt.	: İtalyanca
İbr.	: İbranice
Moğ.	: Moğolca
Rum.	: Rumca
S	: sayı
s	: sayfa
Soğd.	: Soğdca
T.	: Türkçe
vs.	: versus
Yay.	: Yayınlar

ÇEVİRİ YAZI ALFABESİ

Gürcü Alfabeti	Türkçe Transkripsiyonu
ა	A
ბ	B
გ	G
დ	D
ე	E
ვ	V
ზ	z
თ	t
ო	i, y, y[i]
კ	k
ლ	l
მ	m
ნ	n
ო	o
პ	p
ჟ	j
რ	r
ს	s
ტ	t
უ	u
ფ	p
ქ	k
ყ	ğ
ღ	q
შ	ş
ჩ	ç
ც	ts
ძ	dz
წ	ts'
ჭ	ç
ხ	h
ჯ	c
ჰ	h
ბ	h

Annem'e ithafen...

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	iii
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	v
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM	
İNCELEME.....	3
1.1. İmla Özellikleri.....	3
1.1.1. Ünlülerin Yazılışı.....	3
1.1.2. Ünsüzlerin Yazılışı.....	4
1.2. Ses Özellikleri.....	6
1.2.1. Ünlü Değişmeleri.....	6
1.2.1.1. Kalın Ünlülerin İncelmesi.....	6
1.2.1.2. İnce Ünlülerin Kalınlaşması.....	6
1.2.1.3. Yuvarlak Ünlülerin Düzleşmesi.....	6
1.2.1.4. Geniş Ünlülerin Daralması.....	6
1.2.1.5. Yuvarlak Ünlülerin Düzleşmesi.....	7
1.2.1.6. Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması.....	7
1.2.1.7. Dar Ünlülerin Genişlemesi.....	7
1.2.1.8. Ünlü Düşmesi.....	7
1.2.2. Ünlü Uyumları.....	7
1.2.2.1. Kalınlık-İncelik Uyumu.....	7
1.2.2.2. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu.....	7
1.2.3. Ünsüz Değişmeleri.....	7
1.2.3.1. Sedalılaşıma.....	7
1.2.3.2. Sedasızlaşma.....	8
1.2.3.3. Sızıcılaşma.....	8
1.2.3.4. Nazal Benzeşme.....	8
1.2.3.5. Süreksizlik.....	8
1.2.3.6. Tonlu Ünsüzlerin Tonsuzlaşması.....	8
1.2.3.7. Aykırılaşıma.....	8
1.2.3.8. ñ Ünsüzü ile İlgili Değişmeler.....	8
1.2.3.9. Ünsüz Düşmesi.....	9
1.2.3.10. Ünsüz Türemesi.....	9
1.2.3.11. ğ (ayın) > h.....	9

1.2.3.12. İkiz Ünsüzlerle İlgili Değişiklikler	9
1.2.3.13. Göçüşme (metathese).....	9
1.3. Şekil Bilgisi Özellikleri	10
1.3.1. Yapım Ekleri.....	10
1.3.1.1. İsimden İsim Yapan Ekler	10
1.3.1.2. Fiilden İsim Yapan Ekler	11
1.3.1.3. İsimden Fiil Yapan Ekler	13
1.3.1.4. Fiilden Fiil Yapan Ekler	13
1.3.2. Çekim Ekleri	13
1.3.2.1. İsim Çekim Ekleri	13
1.3.2.1.1. Çokluk Eki	13
1.3.2.1.2. İyelik Ekleri	13
1.3.2.1.3. Aitlik Eki: ki	14
1.3.2.1.4. Hâl Ekleri.....	14
1.3.2.1.4.1. Yalın Hâli	14
1.3.2.1.4.2. İlgi Hâli Eki: +un, +nun.....	14
1.3.2.1.4.3. Yönelme Hâl Eki: +a.....	14
1.3.2.1.4.4. Yükleme Hâl Eki: +i, +ni	14
1.3.2.1.4.5. Bulunma Hâl Eki: + da.....	15
1.3.2.1.4.6. Ayrılma Hâl Eki: +dan	15
1.3.2.1.4.7. Vasıta Hâl Eki: +inan.....	15
1.3.2.1.4.8. Eşitlik Eki: +ca	15
1.3.2.1.4.9. Yön Gösterme Eki: +ari.....	15
1.3.2.1.4.10. Soru Eki: mi.....	15
1.3.2.2. Sıfat	15
1.3.2.2.1. Niteleme Sıfatları	15
1.3.2.2.2.1. Sayı Sıfatlar	15
1.3.2.2.2.2 Sıra Sayı Sıfatları	15
1.3.2.2.2.3 İşaret Sıfatları.....	16
1.3.2.2.2.4 Soru Sıfatları.....	16
1.3.2.2.2.5 Belirsiz Sıfatlar	16
1.3.2.2.2.6 Aitlik Sıfatları	16
1.3.2.3. Zamirler.....	16
1.3.2.3.1. Şahıs Zamirleri	16
1.3.2.3.2. İşaret Zamirleri: bu, mu.....	17
1.3.2.3.3. Dönüşlülük Zamirleri: gandi, gendi, oz, bilasi	17
1.3.2.3.4. Soru Zamirleri: na, kim, hank[i]si	17
1.3.2.3.5. Belirsizlik Zamirleri: kimsa, pılan, hami, ami, ozga	17

1.3.2.4. Zarflar	17
1.3.2.4.1. Zaman Zarfları.....	17
1.3.2.4.2. Yer Zarfları	18
1.3.2.4.3. Durum Zarfları.....	18
1.3.2.4.4. Miktar Zarfları.....	18
1.3.2.4.5. Soru Zarfları.....	18
1.3.2.5. Edatlar.....	18
1.3.2.5.1. Çekim Edatları.....	18
1.3.2.5.2. Bağlama Edatları	19
1.3.2.6. Ünlemler.....	19
1.3.2.7. Fiil	19
1.3.2.7.1. Fiil Çekimleri.....	19
1.3.2.7.1.1. Şahıs Ekleri.....	19
1.3.2.7.2. Kipler	20
1.3.2.7.2.1. Şimdiki Zaman Eki: -ir ~ -eir.....	20
1.3.2.7.2.2. Geniş Zaman Ekleri:-r ~ -ur ~ -ar.....	20
1.3.2.7.2.3. Görülen Geçmiş Zaman Ekleri:- di ~ -ti ~ -du.....	21
1.3.2.7.2.4. Öğrenilen Geçmiş Zaman Eki:-miş.....	22
1.3.2.7.2.5. Gelecek Zaman Ekleri: -acağ ~ -acag ~ -acağ.....	22
1.3.2.7.3. Emir Kipi: - ø	22
1.3.2.7.4. Şart Kipi.....	23
1.3.2.7.5. İstek Kipi: -e, -a; -ye, -ya.....	23
1.3.2.8. Gereklilik.....	23
1.3.2.9. Birleşik Fiiller.....	24
1.3.2.9.1. İsimden ve Yardımcı Fiilden Oluşmuş Birleşik Fiiller.....	24
1.3.2.9.2. Tasvir Fiiller	24
1.3.2.9.3. Deyimleşme İle Oluşmuş Fiiller	24
1.3.2.10. Sıfat-Fiiller	24
1.3.2.10.2. Sıfat-Fiil Eki:- an, -yan.....	24
1.3.2.10.3. Sıfat-Fiil Eki:- miş	24
1.3.2.10.4. Sıfat-Fiil Eki:- acag, - acağ.....	24
1.3.2.10.5. Sıfat-Fiil Eki:- maz	24
1.3.2.11. Zarf-Fiiller.....	24
1.3.2.11.1. Zarf-Fiil Eki: -ib /-ub /-up.....	24
1.3.2.11.2. Zarf-Fiil Eki: -inca.....	24
1.3.2.11.3. Zarf-Fiil Eki: - a.....	25
1.3.2.11.4. Zarf-Fiil Eki: +i-kan.....	25
1.3.2.10.5. Zarf-Fiil Eki: - madan.....	25

BİRİNCİ BÖLÜM	
METİN TRANSLİTERASYON	27
Metin Transkripsiyon	117
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
GENEL DİZİN.....	215
Açıklamalar	215
Dizin.....	215
KİŞİ ADLARI DİZİNİ	579
YER ADLARI DİZİNİ	593
SONUÇ.....	599
KAYNAKÇA.....	601
EK	605

KAYNAKÇA

- Alasania, Giuli, *Gürcistan Kıpçak Türkler*, Ankara Yayınevi, Ankara 2002.
- Alasania, Giuli, *Gürcüler ve İslam öncesi Türkler*, KTÜ Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Trabzon 2013.
- Ançabadze, G., “Etnonim ‘Khazaris’ mnişvelobistvis Kartlis Tskhovrebaşı”, *Kartuli Tkharotmtsodneoba*, Tbilisi 1993, VIII/ 41.
- Ançabadze, G., “Kıpçaki Severnogo Kavkaza po Dannım Gruzinskih Letopisey XI-XIV vv.”, *Materiali nauçnoy sessii po problemom proishojdenia Balkarskogo i Kavkazkogo narodov*, Nalçik 1968.
- Andronikaşvili, M., *Narkvevebi İranul-Kartuli Enobrivi Urtiertobidan*, Tbilisi 1966.
- Asatiani, N. and Janelidze, O., *History of Georgia*, Puplicing House Petite, Tbilisi 2009.
- Beltadze, M., “XIII. Yüzyıl Gürcü Transkripsiyonlu Türkçe Eser”, *Tiflis Devlet Üniversitesi Yay.*, C. 121, Tiflis 1967, 125-163.
- Brosset, Marie Félicité, (çev. Hrand D. Andreasyan; Haz.: ErdoğanMerçil) *Gürcistan Tarihi (Eski Çağlardan 1212 Yılına Kadar)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003.
- Buran, Ahmet, *Anadolu Ağzlarında İsim Çekim (Hâl) Ekleri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1996.
- Buran, Ahmet, Ercan Alkaya, *Çağdaş Türk Lehçeleri*, Akçağ Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2001.
- Caferoğlu, A., *Kuzeydoğu İllerimiz Ağzlarından Toplamalar*, TDK Yay., Ankara 1994.
- Cavakhişvili, İvane, *Kartveli Eris İstoria*, II, Tbilisi, 1983, II/209.
- Cavakhişvili, İvane, *Tkhzulebani II*, Tbilisi 1983
- Cikia, Sergi, “Ob.odnom morfologičeskom yavlenii v Akhalsikhskom nareçii anatoliisko-turetskogo yazıka”, TSU Yay., Tbilisi 1937, 115-122.
- Cikia, Sergi, *Gurcistanis Vilaietis Didi Davtari*, Turkuli Teksti gamosca da targmna S. Cikiam, Tbilisi 1947
- Çağbayır, Yaşar, *Ötüken Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Ötüken Neşriyat Yay., İstanbul 2017.
- Daşdemir, Muharrem, “Anadolu Ağzlarında Çekimli Yapılarda Ortaya Çıkan /+(E)n/ Eki ve Buna Bağlı Ses Değişmeleri”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 36, 2008, 1-16.
- Daşdemir, Muharrem, “Türkiye’de Türk-Gürcü Dil Etkileşimi”, *Akhalsikhe-Kars”Konunu Bilim Sempozyum*, 23-24 Mayıs Abastumani/Gürcistan, 2002.
- Daşdemir, Muharrem, *Oklama Yöntemiyle Türkçenin Yapısal- İşlevsel Söz Dizimi*, Fenomen Yay., Erzurum 2015.
- Demir, Necati, “Karadeniz Bölgesi Ağzlarında Kıpçak Türkçesi Özellikleri”, *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I*, 24-29 Eylül, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2007, 417-424.
- Demir, Necati, *Ordu İli ve Yöresi Ağzları*, TDK Yay., Ankara 2001.
- Demir, Nurettin, “Anadolu Ağzlarında Birinci Çokluk şahıs Kişi İstek Eklerinin İkilik Bildiren Bir Değişkisi”, *Türkçe’nin Ağzları Çalıştay Bildirileri*, (Haz. A. Sumru Özsoy - Eser E. Taylan), Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2000, s.65-71.
- Demiray, Erdinç *Ahıska Türkleri Ağzı* (Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2011.
- Develi, Hayatı, “Eski Türkiye Türkçesi Ağzlarının Sınıflandırılması”, *Turkish Studies*, 3/3 Spring, 2008, 212-230.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2004.
- Dunlop, D. M., *The History of the Jewish Khazars*, Princeton Universty Press, Princeton 1954.
- Durmuş, İlhami, *İskitler (Sakalar)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1993, 31.
- Dzveli Kartuli Agiagrapiuli Literaturis Dzeglebi*, Tbilisi 1964.
- Ercilasun, A. B., *Kars İli Ağzları*. TDK Yay., Ankara 2002.
- Ercilasun, A. B., *Türk Lehçeleri Grameri*, Akçağ Yay., Ankara 2012.
- Ersöz, Serpil, “Ahıska Ağzının Türkçenin Ağzları Arasındaki Yeri”, *Türk Dünyası Dergisi*, Sayı 40, 69-80.

- Ersöz, Serpil, "Ahıska'da İki Büyük ağız grubu: Terekeme ve Yerli Türk Ağzı", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, Sayı 2/4, 2013, 105-115.
- Ersöz, Serpil, *Türkiye Ahıskalıları Ağzı*, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2013.
- Gabaşvili, V., "Tsnobebi Turkuli Tomobisa da Khalkebis Şesaheb Dzvel Kartul Tskaroebşi" *Kartuli Tskarotmtsod-neoba*, Tbilisi 1971, III/ 45-46.
- Getserelia, A., "Dedopali Tamari (Gürcü-Hatuni) da Poeti Celal Ed-din Rumi", *Rçeuli Natserebi*, C. I, Tbilisi 1962, 47; E. Cavelidze, "Gurci Hatunis da Celal Eddin Rumis Urtiertobis İstoriidan", *Tsiskari N 1*, Tbilisi 1970, 50.
- Gülensoy, Tuncer, *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerinin Köken Bilgisi Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara 2007.
- Güneş, B., "Borçalı (Gürcistan) Karapapak/Terekeme Türkleri Ağzında İsim Çekim Ekleri", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 161-171
- Güneş, B., "Borçalı ve Çıldır Karapapak/Terekeme Ağzı Söz Varlığının Alıntı Sözcükler Açısından Karşılaştırılması", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Dergisi*, Sayı 4/3, 2015 995-1021.
- Gürcistan Millî Arşiv El yazmaları Kataloğu, N 401, 54.
- Kafesoğlu, İ., *Selçuklu Tarihi*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yayınları, İstanbul 1972, 35.
- Karahan, Leyla, *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*, Ankara 1996.
- Kartlis Tshovreba (Dzveli KartlisTshovreba)*, Gamosatsemad moamzades Tsinasitkvaoba da I. Antelavam da N. Şoşiaşvilma, Tbilisi 1996
- Kartlis Tskovreba I teksti, Dadgenili Kvela Dziritadi Khelnatseris mikhedvit, Kaukhçşvili mier*, Tbilisi 1955.
- Kartuli Proza*, Tbilisi 1982, I/169.
- Kırzioğlu, M. Fahrettin, *Osmanlıların Kafkas Ellerini Fethi (1451-1590)*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara 1976.
- Kırzioğlu, M. Fahrettin, *Yukarı Kür ve Çoruk Boylarında Kıpçaklar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992.
- Korkmaz, Z., "Anadolu Ağızları Üzerindeki Araştırmaların Bugünkü Durumu ve Karşılaştığı Sorunlar". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Belleten*, 160, 1975-1976.
- Kurat, Akdes Nimet, *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, Murat Kitabevi Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1992, 17.
- Lortkipanidze M., "Sakartvelo XI.s-is bolos da XII s-is pirvel meotkhedşi", *Sakartvelos İstoriis Narkvevebi*, Tbilisi 1979, III/127.
- Melikişvili, G., "Kartli dz. ts.a.VI-IV saukuneebşi Kartlis Samepos Tsarmokmna", *Sakertvelos İstoriis narkvevebi*, Tbilisi 1970, I/438
- Memiş, Ekrem, "Ortadoğu'da Türklerin Varlığı Tartışmaları", *Türkler Ansiklopedisi*, C: 1, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, 435-450.
- Mroveli, Leonti, *Jizn Kartliskih Tsarey. İzvleçeniye svedenii s drevnegruzinskogo predisloviye i kommentarii G.V. Tsulaia*, Moskova 1979, 59-60.
- Murgulia, M.N., B.P.Şuşarin, *Polovtsi, Gruzia, Rus i Vengria v12-13v.*, Moskva 1998.
- Paçacıoğlu, Burhan, *VIII.-XVI. Yüzyıllar Arasında Sözcük Dağarcığı*, Kesit Yay., İstanbul 2016.
- Svanidze, M., *Gürcistan-Osmanlı İlişkileri Tarihi XVI-XVII yy.*, Gürcistan İlimler Akademisi Yay., Tbilisi 1971.
- Tarhan, Taner, "Ön Asya Dünyasında İlk Türkler: Kimmerler ve İskitler", *Türkler Ansiklopedisi*, C: 1, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, 597-610.
- TDK, *Derleme Sözlüğü*, 8 cilt, TDK Yay., Ankara 1975.
- Togan, Zeki Velidi, "Hazarlar", *İslam Ansiklopedisi*, C: V-I, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Eskişehir 1997, 397-408.
- Toprak, F., *XVII. Yüzyıla Ait Bir İncil Tercümesi*, Ankara, 2006
- Tshovreba Mepet-nepisa Davitisi, Teksti gamosatsemad moamzada gamokvleva, leksikoni da sadziebeli daurto M.Şainidzem*, Tbilisi 1992.
- Tsurtsumia, M., "XII g-is damdegş khivçakhta sakithisatvis kartul politikashi", *TSU humanitaruli Fakultetis Şromebi*, Tbilisi, 412/ 180.
- Tulum, Mertol, *17 Yüzyıl Türkçesi Ve Söz Varlığı*, TDK Yay., Ankara 2011.
- Turan, Z., Artvin İli Yusufeli Uşhum Köyü Ağzı, TDK Yay., Ankara 2006.
- Valehoğlu (Hacılar), Fahri, "Borçalı Türklerinin Menşey ve Etnik Sınırları", *Bizim Ahıska*, S. 14, Bahar 2009 Ankara, 34.

İNTERNET KAYNAKLARI

Tavkul, U., Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yönleriyle Gürcistan.

http://www.kafkas.gen.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=30:sosyo-ekonomik-ve-kultu-rel-yonleriyle-gurcistan&catid=28:kafkasyanın-sosyal-vesiyasi-tarih&Itemid=37.

<http://yunusemreenstitusu.org/georgia/>, Erişim Tarihi: 25.03.2015

<http://ka.wikipedia.org/wiki/საქართველოს-ისტორია> Erişim tarihi:28.10.2016

<http://www.nplg.gov.ge/gsd/cgi-bin/library.exe?a=p&p=utf-8>.

http://www.ka.wikipedia.org/wiki/ქართული_ენციკლოპედია Erişim tarihi: 25.09.2016

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts

<https://umciresobeby.wordpress.com/2012/03/14/> , Erişim tarihi: 1.11.2017

http://www.statistics.ge/Main/census/tables/tables_en.htm